

261-264, 268, 271-276, 280-282; II, 13, 23, 28-29; III, 124; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1997, I, 545-547, 558, 609, 654; IV, 275, 376; E. Lévi-Provençal, "Maghrâva", *IA*, VII, 139-142; T. Lewicki, "Maghrâwa", *EP* (Ing.), V, 1173-1183; Muhammed el-Mağrâvî, "Mağrâve", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1426/2005, XXI, 7220-7222.

İSMAIL YİĞİT

MAĞRİBÎ, Abdülmecîd

(عبدالمجيد المغربي)

Abdülmecîd b. Mahmûd Azîz b. Ahmed b. Abdilkâdir b. Abdîrahmân el-Hasenî et-Tırâblusî el-Mağribî (1866-1934)

Hanefî fakihî ve siyaset adamı.

1282 (1866) yılında Trablusşam'da doğdu. Birçok âlim, müftü ve kadı yetiştiren köklü bir aileye mensuptur. Dedesi Ahmed ve büyük dedesi Abdülkâdir Trablus'ta kadılık, babası Mahmûd hukuk mahkeme üyeliği ve kırk yılı aşkın bir süre fetva eminliği, anne tarafından dedesi olan Hasan b. Yûsuf Kerâmî de Trablus müftülüğü yapmıştır. Aslen Turgut Reis'in soyundan gelen ve Tunus'ta doksan yıl kadar Hanefî müftülüğünü elinde tutan Dargûs (Turgut) ailesinden olup (Bayram es-Sânî, s. 34, 69, 83, 90-92; Muhammed b. Osman es-Senûsî, II, 24-25) Tunus müftüsü olan atası Muhammed Dargûs XI. (XVII.) yüzyılın sonlarında Trablus'a göç etmiştir. Bazı kaynaklarda hac dönüşü hastalanıp Trablus'ta kaldığı ve iyileşince de oradan ayrılmadığı kaydedilir (Abdülganî İmâd, s. 39). Aynı aileden Abdurrahman b. Abdülkâdir (ö. 1191/1777) Trablus ve Lazkiye'de kırk beş yıl müftülük görevinde bulunmuştur, Abdülkâdir b. Mustafa ise (ö. 1956) Suriye Dil Akademisi kurucu üyesi olan tanınmış bir edip ve âlimdir.

Abdülmecîd, ilk eğitimini Trablusşam'daki Kur'an kurslarında aldıktan sonra Hüseyin el-Cisr tarafından kurulan el-Medresetü'l-vataniyye'de dinî ilimlerin yanı sıra mantık, matematik, felsefe ve modern bilimlere dair dersler okudu. Ayrıca Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Farsça öğrendi. Bu medresenin kapatılması üzerine Beyrut'taki el-Medresetü's-sultâniyye'ye kaydoldu. Burada Ahmed Abbas el-Ezherî ile o yıllarda İngilizler tarafından Beyrut'a sürgüne gönderilen Muhammed Abduh gibi önemli isimlerin derslerine katıldı. Abduh'un *Risâletü't-tevhîd*'ini imlâ ettiği öğrencileri arasında Mağribî de vardı. Onun Mısır'a dönmesiyle, yine Hüseyin el-Cisr'in açtığı el-Medresetü'r-Recebiyye'ye girmek üzere Trablusşam'a döndü.

Abdülmecîd el-Mağribî

Burada Cisr'in yanında sarf, nahiv, ilm-i vaz', on kategori ve diğer ilimlere dair metinler okudu. Mektep arkadaşları arasında M. Reşîd Rızâ da bulunmaktaydı. Bir taraftan babasından ders almaya devam eden Mağribî ondan Hanefî fihhına dair kitaplarla hadis, tefsir, ilm-i felek ve ferâiz alanlarında birçok eser okudu. İlerleyen yıllarda Şam bölgesinin tanınmış muhaddislerinden Muhammed b. Halîl el-Kavukcî'den hadis dersleri aldı, aynı zamanda Şâzelî şeyhi olan bu hocasına intisap etti. *es-Senûsiyye*, *Cevheretü't-tevhîd*, *el-Âcurrûmiyye*, *Mağâmâtü'l-Harîri* ve *el-Mu'allaqâtü's-seb'â* gibi metinleri de okuduktan sonra Ezher'deki âlimiyye derecesine denk bir diploma ile Kavukcî'nin derslerini tamamladı ve Trablus bölgesinin önemli âlimlerinden biri oldu, özellikle Hanefî fihhında otorite haline geldi.

İlk olarak Trablus fetva eminliğine tayin edilen Mağribî bir süre sonra Suriye'deki Cebele kaymakamlığına bağlı iftâ merkezinde göreve başladı. Ardından Sâfisâ (Sâfîta) hâkimi oldu. *el-Menhelü'l-fâ'iz fi 'ilmi'l-ferâ'iz* adlı eserinden ötürü Halife II. Abdülhamid tarafından altın Mecdî nişanıyla taltif edildi, İzmir ve Humus meleviyetlerine yükseltildi. Bu vesileyle İstanbul'a giderek ilim ve fikir adamlarıyla ve o sırada İstanbul'da bulunan Cemâleddîn-i Efgânî ile görüştü. Mağribî'nin II. Abdülhamid'in bazı uygulamalarından rahatsız olmakla birlikte açık bir muhalefete girmediği, ancak onun tahttan indirilip İttihat ve Terakî Cemiyeti'nin idareyi ele aldığı dönemde uygulanan Türkleştirme politikalarına karşı çıktığı ve bu yüzden bir yıl hapse mahkûm olduğu kaydedilir.

Mağribî, I. Dünya Savaşı sonrasında Fransızlar'ın Suriye ve Lübnan'ı işgal etmeleri üzerine Trablusşam'da kurulan el-Kitletü'l-vataniyye hareketine katıldı. Abdülhamid Kerâmî, Abdüllatif el-Beysâr, Şefîk Mevlî, Osman Sultân ve Sa'dî el-Molla gibi isimlerin de içinde yer aldığı bu hareket, Suriye'deki el-Kitletü'l-vataniyye ile iş birliği yaparak Fransızlar'a karşı yürütülen

direnışı yönetmekteydi. Mağribî, 1919'da Şam'da düzenlenen ve Kral Faysal'a Filistin dahil olmak üzere Suriye bölgesinin kralı olarak biat kararı alınan I. Suriye Kongresi'ne Reşîd Rızâ, Tevfik el-Beysâr, Yûsuf el-Hakîm ve Osman Sultân ile birlikte Trablus ve Kuzey Lübnan bölgelerinin temsilcisi sıfatıyla katıldı. Bundan rahatsız olan Fransızlar, Mağribî'yi tehlikeli isimler arasında görmeye başladı. 1922'de yine Trablus'ta düzenlenen bir toplantıda işgal güçleri aleyhinde yaptığı konuşmanın ardından Fransa'nın Lübnan genel valisi tarafından fetva eminliğinden azledildi. Cebele kaymakamlığında fetva ile Sâfisâ kaymakamlığında hâkimlik görevleri bu tarihten sonrasına rastlar. İşgal karşıtı çalışmalarını sürdüren Mağribî bu yıllarda Lübnan'ın çeşitli bölgelerini dolaşarak konuşmalar yaptı, gazete ve dergilerde çok sayıda makale yayımladı. Bir taraftan ilmî faaliyetlerine devam ederek Trablus'ta Sakrakiyye ve Nûriyye medreselerinde talebelerine özel dersler okuturken Büyük Mansûrî Camii ile bitişiğindeki Karatâviyye (Karatay Bey) Medresesi'nde halka açık dersler verdi. Ayrıca Attâr Mescidi'nde hitabet, Sibtü'l-Attâr Mescidi'nde imâmet görevlerini yürüttü. 7 Nisan 1934'te vefat eden Mağribî, Bâbürrerî Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Mağribî, çeşitli bilim dallarında kırkın üzerinde eser telif etmiş, güncel siyasî konuların yanı sıra Hz. Peygamber hakkında birçok şiir ve kaside yazmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır. 1. *el-Meğlî'u'l-Cemâliyye fi şerhi râ'izi'l-ferâ'iz* (Beyrut 1320). 2. *el-Menhelü'l-fâ'iz fi 'ilmi'l-ferâ'iz* (Beyrut 1322). Muhammed Ebû Zehre, Mağribî'nin Mecdî nişanı ile taltif edilmesini sağlayan bu eserin ferâiz ilmine dair yazılmış en değerli kitap olduğunu söyler. Üniversitelerde ders kitabı olarak okutulan eser Lübnan Medenî Hu-

Abdülmecîd el-Mağribî ile babasının mezarı – Bâbürrerî Mezarlığı / Trablusşam

kuku'nun hazırlanması esnasında miras bölümünün temel kaynağı kabul edilmiştir. Soru-cevap tarzında yazılan eser ferâiz ve hesaplâ ilgili iki bölümden meydana gelmektedir. Yazarın oğlu Mahmûd el-Mağribî de eseri *‘İlmü'l-mîrâş uşûlühû ve mesâ'ilühû* adıyla neşretmiştir (Trablus 2006). **3. el-Ferâ'idü'l-cemâliyye fî aḥ-kâmi'n-nafakâti'l-marziyye. Nafakaya dair hükümlerin kırk dört başlık (ferîde) altında ele alındığı bir risâledir** (Beyrut 1326; muhtevası için bk. Enîs el-Ebyaz, s. 194-203). **4. en-Nuḍâr 'alâ Risâleti vaz'î'l-yed fî da'va'l-aḳâr** (Trablus 1331). **5. Risâle 'ilmiyye fî'l-isrâ' ve'l-mî'râc (el-Minhâc fî'l-mî'râc).** Batı'da okuyan bazı gençlerin sorduğu sorular üzerine kaleme alınmıştır (Trablus 1344, 1995). **6. 'İlmü'l-felek: el-Kevkebü's-şarḳî.** Laplace'in ve onu izleyen kozmografların güneş sisteminin oluşumu hakkındaki teorilerine red-diye olarak yazılmıştır (Trablus 1349). **7. 'İlmü'l-aḳâ'id: el-Muḳaddime. Şeyhülislâmlik makamından gelen teklif üzerine 1914'te kaleme alınmış olup oğlu tarafından neşredilmiştir** (Trablus 2006).

Mağribî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-müntekâ Şerḥu'l-Mülteḳâ, Zübdetü'l-ferâiz* (Türkçe kaleme alınmıştır), *Şerḥu Menâhili's-sürûr li-mübteḳi'l-hisâb bi'l-küsûr* (Muhammed Emîn İbn Âbidîn'in terekenin paylaşımına dair manzumesinin şerhidir), *el-Hidâyetü'n-naşûhiyye* (Ebü'l-Mevâhib Ali b. Hüseyin ed-Dücânî'nin ferâize dair *el-Fevâ'idü's-seniyye fî ferâ'izi'l-Hanefiyye* adlı manzum eserinin şerhidir), *Şerḥu ḥadîsi "Men yüridi'llâhü bihi ḥayran yufaḳḳihühü fi'd-dîn"*, *Neylü'l-emânî 'alâ Hidâyeti'd-Dücânî* (Ebü'l-Mevâhib Ali b. Hüseyin ed-Dücânî'nin *Hidâyetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tevhîd* adlı eserinin şerhidir), *el-Burhân fî 'ilmi'l-aḳâ'id (el-Burhân min 'aḳâ'idü'l-îmân)*, *Divân mine's-şî'r fi's-siyâseti ve'l-ğazel ve'l-medâ'ihî'n-nebeviyye*, *el-Fevâ'idü'l-Mecâdiyye fî şerḥi'l-Maḳşûreti'd-Düreydiyye*, *el-Muḳaddime fî't-târihi'l-İslâmî, Mecmû' dînî fi'l-i'tikâd ve'l-'amel ve'l-hulḳ, Hüs-nü'l-beyân vâcibâtü'l-insân* (II. Abdülhamid'in isteği üzerine kaleme alınmıştır), *el-Aḥlâḳu'n-nazariyye ve terâcimü aḥ-vâli'l-ḥükemâ'* (Türkçe'den tercümedir), *Kitâb fi't-tabî'iyât* (Türkçe'den tercümedir), *Fennü'l-coğrafya el-'umûmiyye* (Fransızca'dan tercümedir), *el-Le'âli's-şimân fi şerḥi'r-risâle el-müsemmâ bi-Kifâyeti's-şibyân* (hocası Kavukçî'nin eserinin şerhidir).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmeccid el-Mağribî, *'İlmü'l-aḳâ'id: el-Muḳaddime* (nşr. Mahmûd b. Abdülmeccid el-Mağribî), Trablus 2006, neşreden giriş, s. 9-13; Bayram es-Sânî, *Şerḥu's-Şeyḥ Bayrâm es-Sânî 'alâ nazmihi fî'l-Müftine'l-Hanefiyye bi-Tûnis* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1999, s. 34, 69, 83, 90-92; Muhammed b. Osman es-Senûsî, *Müsâmeretü'z-zarîf bi-ḥüsnü't-tarîf* (nşr. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer), Beyrut 1994, II, 24-25; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 150-151; Semîh Vecîh ez-Zeyn, *Târihu Tarâblus kadîmen ve ḥadîşen*, Beyrut 1389/1969, s. 532, 566-567, 573, 577-578; Abdullah Habîb Nevfel, *Terâcimü 'ulemâ'i Tarâblus ve üdebâ'ihâ*, Trablus 1984, s. 29-30, 60, 143; Enîs el-Ebyaz, *el-Hayâtü'l-'ilmiyye ve merâkizü'l-'ilm fî Tarâblus*, Trablus 1405/1985, s. 30, 194-203; Yûsuf el-Hakîm, *Sûriyye ve'l-'ahdü'l-'Osmani*, Beyrut 1991, s. 270, 286, 290; Ömer Abdüsselâm Tedmürî, *Mevsû'atü 'ulemâ'i'l-müslimîn fi târihi Lübnân el-İslâmî*, Beyrut 1414/1993, III/III, 250-254; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, II, 310; M. Ahmed Dernîka, *Ḳudâtü's-şer' ve'l-iflâ' fî Tarâblusi'l-feyhâ' 'ab-re'l-'uşûr*, Trablus 1416/1996, s. 112, 121-122; Abdülganî İmâd, *Müctema'u Tarâblus fi zeme-ni't-taḥavvülâti'l-'Osmaniyye*, Trablus 2002, s. 28, 39-40, 243-244, 247; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 418; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşîf, *Neşrü'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ḳarnî'r-rabi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 822-823.

NAİL OKUYUCU

MÂH ŞEREF HAN

(ماه شرف خان)

Mâh Şeref Han (Hanım)
Mestûre-i Kürdistanî
(1805-1847)

İrânlî şair ve tarihçi.

1219 veya 1220 (1805) yılında İrân Kürdistanı'nda Erdelân Emirliği'nin merkezi Senendec'de (Sine) doğdu. Baba ve anne tarafından nüfuzlu bir aileye mensuptur. Ailenin nisbet edildiği ataları Kâdir, Safevî Şahı Sultan Hüseyin zamanında Hemedan'dan Senendec'e göçmüştü (1120/1708). Dedesi Muhammed Ağa Kâdirî, dört Erdelân emîrinin (vali) yönetimi boyunca bölge güvenliğinden sorumlu "nâzır-ı Kürdistan" ve hazineden sorumlu "nâzır-ı Sandukhâne" unvanlarıyla görev yapmıştır. Amcası *Tezkire-i Ḥadîka-i Emânüllâhî*'nin müellifi Mirza Abdullah Revnak-ı Senendecî, amcazadesi *Ḥadîka-i Nâsiriyye* adlı Kürdistan tarihinin müellifi Mirza Ali Ekber Sâdikmülk'tür. Babası Ebü'l-Hasan Bey, aynı zamanda eniştesi olan Erdelân Emîri Emânullah Han'ın oğlu Hüseyin Kuli Han'a mürebblilik yapmıştır. Kızının eğitimi ve yetişmesiyle yakından ilgilenen Ebü'l-Hasan seyahatlerinde onu

yanında götürmüş, tarihî yerleri ve eserleri görmesini sağlamıştır.

Sanat ve edebiyata yatkınlığı olan Mâh Şeref, ilk eğitiminin ardından Arapça ve hüsni-hat öğrendi, dinî ilimler ve edebiyat alanında kendini yetiştirdi. Erdelân Emirliği'nin son güçlü yöneticisi kabul edilen Emânullah Han'dan sonra yerine geçen oğlu Hüsrev Han (Nâkâm), Rus-İrân savaşı sırasında Ruslar'a yardım eden ve kendisini görevden almak isteyen bazı ağalarla birlikte Mâh Şeref'in babasını da hapse attırdı. Ancak suçsuz olduğu anlaşılınca 1826'da gönlünü almak için kızı Mâh Şeref'le evlendi. Mâh Şeref emîr ailesi saray ve teşrifattan sorumlu "vezîre-i enderun" unvanıyla görev yaptı ve yolculuklarında kocasının yanında bulundu. Bu konumundan dolayı yazdığı tarih kitabının malzemesini toplamak için önemli bir fırsat elde etti. Hüsrev Han evliliklerinden kısa bir süre sonra daha otuz yaşlarında iken vefat edince (1835) yerine on bir yaşındaki oğlu Rızâ Kuli Han geçti; yönetimi de babasının Mâh Şeref'ten dört yıl önce evlendiği annesi, Kaçar Feth Ali Şah'ın kızı Hüsn-i Cihân Hanım (Vâliye Hanım) eline aldı. Mâh Şeref Han onunla iyi geçindi. Rızâ Kuli Han, Hasan Han Sâlâr'ın başlattığı bir isyan için Kaçar şahının yardım talebine karşılık vermeyince şah da Ermeni asıllı olup Kürtler arasında "Cürcü" (Gürcü) lakabıyla tanınan Hüsrev Han'ı bölgeye vali tayin edip onun üzerine gönderdi ve yönetimi bu aileden aldı. Rızâ Kuli Han Tahran'da hapse atıldı. Mâh Şeref Han dahil yaklaşık 2000 kişiden meydana gelen ailesi ve yakınları da bölgedeki Merîvan şehrine sürüldü. Aile 1847 yılında Irak'taki Bâbânlar Emirliği'ne sığındı ve Şehrîzor köylerine dağıtıldı. Mâh Şeref Han, amcası Mirza Abdullah Revnak ve halasının oğlu Hüseyin Kuli Han ile birlikte Bâbânlar Emirliği'nin merkezi Süleymaniye'ye yerleşti. Çok geçmeden Hüseyin Kuli Han ve ardından Mâh Şeref Han 1264 Muharrem ayında (Aralık 1847) vebaya yakalanarak öldü ve şehir mezarlığında defnedildi. Suveyrekî'nin Senendec'de vefat edip orada defnedildiğine dair kaydı yanlış olmalıdır.

İlk Kürt kadın tarihçi olması yanında Ortadoğu bölgesinde de ilk kadın tarihçi olan Mâh Şeref, "Mestûre" mahlasıyla Farsça ve Kürtçe şiirler yazmış, devrin meşhur Kürt şairlerinden Molla Abdurrahîm Mevlî ile tanışmış, Yağmâ-yi Cendaki ve Molla Hızır Nâli gibi şairlerle irtibat kurmuştur. Nâli'nin muhtemelen gençlik yıllarında onun hakkında yazdığı cinsel nitelikli gazel bugüne kadar çeşitli tartışmalara ve eleş-